

Emma Vainionperä

OSALLISTUVA DEMOKRATIA
Jean-Jacques Rousseau'n yleistahto ja vapaus

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Huhtikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Emma Vainionperä: Osallistuva demokratia: Jean-Jacques Rousseau'n yleistaho ja vapaus
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Filosofian tutkinto-ohjelma
Huhtikuu 2022

Tutkielma käsittelee osallistuvaa demokratiaa ja Jean-Jacques Rousseau'n teoriaa yleistahdosta. Osallistuvan demokratian teoriat argumentoivat kansalaisten laajemman poliittisen osallistumisen puolesta. Ne usein vertailevat osallistuvaa demokratiaa nyky-yhteiskunnissa paljon esiintyvään minimidemokratiaan, jossa kansalaisten poliittinen osallistuminen on lähinnä edustajien valitsemista vaaleilla. Tutkimuskysymykseni on, voidaanko osallistuva demokratia oikeuttaa minimidemokratiaa parempana järjestelmänä Rousseau'n yleistahdon käsitteen ja hänen vapauskäsityksensä avulla. Osallistuvan demokratian oikeutus on olennaista, koska kansalaisten laajempi poliittinen osallistuminen voi olla keino vahvistaa demokratiaa poliittisena järjestelmänä. Demokratia tarvitsee vahvistamista, koska sen nykytila ei ole vakaa erinäisistä uhkista johtuen.

Jean-Jacques Rousseau'n mukaan kansalaisten tulisi osallistua poliittiseen päätöksentekoon, jotta yleistaho toteutuisi. Päätösten tulisi olla yleistahdon mukaisia, koska silloin ne heijastelevat yhteistä hyvää. Edustuksellisessa minimidemokratiassa päätökset eivät ole yleistahdon mukaisia, koska yleistahtoa ei voida edustaa. Jos kansalaisilla on mahdollisuus osallistua poliittiseen päätöksentekoon eli yleistahdon muodostamiseen, ovat he myös vapaita, koska Rousseau'n vapauskäsityksen mukaan vapaus on moraalista autonomiaa. Mikäli kansalaiset eivät voi tehdä päätöksiä autonomisesti (kuten minimidemokratiassa), eivät he tällöin ole vapaita.

Esittelen esimerkkinä osallistuvan demokratian teoriasta Rousseautta ja hänen käsitystään yhteiskuntasopimuksesta, yleistahdosta, demokratiasta ja vapaudesta. Käsittelem myös tarkemmin vapauden käsitettä sekä vapauden ja demokratian suhdetta. Lopuksi esitän, että osallistuva demokratia voidaan oikeuttaa Rousseau'n yleistahdon ja vapauden perusteella minimidemokratiaa paremmaksi järjestelmäksi, sillä osallistuva demokratia toteuttaa paremmat yhteiskunnalliset olosuhteet: jos kansalaisilla on mahdollisuus osallistua poliittiseen päätöksentekoon, ovat päätökset parempia (yhteisen hyvän mukaisia) ja kansalaiset vapaita (jos käsitämme vapauden moraalisenä autonomiana).

Avainsanat: Demokratia, osallistuva demokratia, Jean-Jacques Rousseau, vapaus, yleistaho, yhteiskuntafilosofia

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisältö

1. Johdanto	4
2. Demokratia	5
2.1 Demokratian muotoja	6
2.2 Osallistuvan demokratian teoria	7
2.3 Minimidemokratia ja sen kritiikki	8
3. Jean-Jacques Rousseau	10
3.1 Yhteiskuntasopimus	11
3.2 Yleistahto ja yhteinen hyvä	12
3.3 Rousseau'n demokratia	15
4. Vapaus	16
4.1 Positiivinen ja negatiivinen vapaus	17
4.2 Rousseau'n vapauskäsitelmä	18
4.3 Vapaus ja demokratia	20
5. Osallistuvan demokratian oikeutus	21
6. Lopuksi	22
Lähteet	24

1. Johdanto

Tässä tutkielmassa tarkoitukseni on tutkia, voidaanko osallistuva demokratia oikeuttaa Jean-Jacques Rousseau'n yleistahdon käsitteen ja vapauskäsitteen avulla parempana hallintomuotona kuin nyky-yhteiskunnissa laajasti käytössä oleva minimidemokratia. Demokratia voi tarkoittaa monia eri asioita ja koska demokratia-käsitteellä voidaan viitata eri asioihin, ei sitä voida yksiselitteisesti määritellä. Tässä tutkielmassa viitataan demokration sen alkuperäiseen merkitykseen, *kansanvaltaan*¹, eli valtion poliittiseen järjestelmään tai hallintomuotoon. Argumentoin kansalaisten poliittisen osallistumisen lisäämisen puolesta esittelemällä osallistuvan demokratian teoriaa, koska sen tavoitteena on kansalaisten laajempi osallistaminen mukaan poliittiseen päätöksentekoon. Esimerkkinä osallistuvan demokratian teoriasta käsittelem Jean-Jacques Rousseau'n teoriaa yleistahdosta, sillä se on toiminut pohjana osallistuvan demokratian teorioiden muodostumiselle. Lisäksi käsittelem vapauden käsitettä ja sen yhteyttä demokration.

Nykydemokratian ongelmana voidaan pitää sitä, että demokratia nähdään ikään kuin jo saavutettuna järjestelmänä, joka ei voi murtua (Eskelinen 2019, 20). Demokratian nykytilasta on kuitenkin syytä olla huolissaan, koska mahdollinen demokratian murtuminen ei välttämättä enää tapahdu kuten historiassa, radikaalin vallankaappauksen muodossa, vaan se voi hävitä huomaamattomasti askel kerrallaan, jos demokration ja sen arvoista ei pidetä huolta (Levitsky & Ziblatt 2018). Demokratioita on jo kaatunut historiassa eikä ole todisteita sille, etteivätkö länsimaiden modernit demokrationat voisi yhtä lailla menettää paikkaansa. "The Global State of Democracy 2021" -raportin mukaan demokratia on vaarassa ja demokratian laadun heikkenemisestä on viimeisimpien vuosien aikana kärsinyt suurempi määrä valtioita kuin koskaan aiemmin (International IDEA 2021). Vain yhdeksän prosenttia maailman väestöstä elää hyvin toimivassa (*high-performing*) demokrationassa (International IDEA 2021).

Demokratian nykytilan takia sen vahvistaminen on tarpeen. Uhkia demokrationalle nyky-yhteiskunnissa ovat muun muassa hierarkiat, tietty talousjärjestelmä ja kasvava asiantuntijavalta (Eskelinen 2019, 149). Demokrationaa heikentävät myös populismin nousu ja kansalaisten osallistumisen väheneminen. Demokratian rajattu malli on ongelma, joka tulisi purkaa

¹ Kreik. *demos* tarkoittaa kansaa, *kratos* valtaa.

(Eskelinen 2019, 13). Osallistuvan demokratian teorian kannattama kansalaisten laajempi osallistuminen voi mahdollisesti olla keino demokratian vahvistamiseen poliittisena järjestelmänä tai hallintomuotona.

Esittelen ensin aiheen selkeyttämiseksi luvussa 2.1 tarkemmin demokratian eri muotoja ja luvussa 2.2 osallistuvan demokratian teoriaa sekä siihen oleellisesti kuuluvaa minimidemokratian kritiikkiä luvussa 2.3. Luvussa 2 lähteenä toimii pitkälti Maija Setälän teos *Demokratian arvo*. Käsittelen luvussa 3 Jean-Jacques Rousseaut hänen *Yhteiskuntasopimuksesta*-teoksen ja Merja Kylmäkosken kommentaaritekstin kautta. Esittelen Rousseauin yhteiskuntasopimusta luvussa 3.1, yleistähtoa ja yhteistä hyvää luvussa 3.2 ja luvussa 3.3 Rousseauin demokratiakäsitystä. Rousseau toimii tutkielmassani esimerkkinä osallistuvan demokratian teoriasta. Demokratiaan ja Rousseauin teoriaan liittyy olennaisesti vapauden toteutuminen, joten käsittelen vapautta luvussa 4 Isaiiah Berlinin avulla. Kaksi keskeistä poliittisen vapauden käsitettä ovat negatiivinen ja positiivinen vapaus, joita esittelen lyhyesti luvussa 4.1. Luvussa 4.2 tutkin tarkemmin Rousseauin vapauskäsitystä ja luvussa 4.3 vapauden ja demokratian suhdetta. Luvussa 5 puolestaan tarkoitus on tarkastella sitä, voidaanko osallistuva demokratia oikeuttaa parempana poliittisena järjestelmänä kuin minimidemokratia tutkielmassa käsiteltyjen aiheiden pohjalta. Luvussa 6 esitän yhteenvedon tutkielman sisällöstä. Lähestymistapa tutkielmassa on pitkälti komparatiivinen, sillä pyrin osoittamaan osallistuvan demokratian parempana minimidemokratiaan nähden.

2. Demokratia

Viittaan demokratialla tässä tutkielmassa siis valtion poliittiseen järjestelmään. Poliittisella järjestelmällä taas tarkoitan niitä institutionaalisia rakenteita ja menetelmiä, jotka määrittelevät, miten poliittisista päätöksistä keskustellaan ja päätetään yhteiskunnassa. Demokratiaan valtion poliittisena järjestelmänä kuuluu vapaat ja reilut vaalit, äänestys-oikeus sekä kokoontumis- ja sananvapaus (Levitsky & Ziblatt 2018, 8). Demokratiassa valta on kansalla, eikä esimerkiksi yhdellä hallitsijalla. Kansan valtaa voi kuitenkin edustaa ja toimeenpanna jokin muu henkilö tai taho².

² Esimerkiksi Suomen perustuslain mukaan valtiovalta kuuluu Suomessa kansalle ja tätä valtaa edustaa eduskunta.

Demokratia järjestelmänä alkoi yleistyä, kun ihmiset ja yhteisöt alkoivat unelmoida tasa-arvosta. Euroopan kansat halusivat vaihtaa autoritarismin johonkin toiseen, parempaan järjestelmään 1800-luvulla. Tällöin demokratia tarkoitti laajempaa poliittista, materiaalista ja sosiaalista vapautta verrattuna muihin järjestelmiin. Demokratian eli kansanvallan tarkoituksena ja ideaalina on edelleen toteuttaa yhtäläistä vapautta ja tasa-arvoa kansalaisten kesken yhteiskunnassa ja lisäksi luoda julkista keskustelua ja kritiikkiä, tai ainakin mahdollisuuksia niihin. (Eskelinen 2019, 12, 23.) Seuraavaksi esittelen ja erottelen toisistaan joitakin demokratian muotoja aiheen selkeyttämiseksi.

2.1 Demokratian muotoja

Demokratiassa kansalaisilla on valta, eli he voivat vaikuttaa yhteiskuntaan jollakin tavalla: joko päätöksentekijöiden valinnassa tai kollektiivisessa päätöksenteossa (Setälä 2003, 26). Demokratia valtion poliittisena järjestelmänä voi toteutua erilaisissa muodoissa valtion poliittisten instituutioiden eli kansan osallistumismahdollisuuksien perusteella. Moderneissa yhteiskunnissa on laajasti käytössä *edustuksellinen demokratia*, jossa kansa valitsee itselleen edustajat, jotka toteuttavat kansan valtaa. Edustuksellisessa demokratiassa kansan valta ilmenee edustajien valitsemisessa ja vaihtamisessa. Edustuksellisen demokratian mukainen moderni demokratiakäsitys korostaa vaalien merkitystä demokratiassa (mt, 20). Vaalien tarkoituksena voidaan pitää sitä, että kansalaisilla on valta vaihtaa päättäjät, joihin eivät ole tyytyväisiä ja näin vaikuttaa yhteiskuntaan. *Suorassa demokratiassa* taas kansalaisilla on ylin valtiovalta, jota ei edusteta, vaan harjoitetaan suoraan, eli kansalaiset päättävät suoraan yhteiskunnallisista asioista. Suora ja edustuksellinen demokratia ovat siis kaksi demokratian muotoa, joiden ero on se, kenellä on lopullinen valta päätöksentekoon poliittisissa asiakysymyksissä. Edustuksellinen demokratia on selvästi yleisempi järjestelmä, mutta myös suoraa demokratiaa harjoitetaan, esimerkiksi Sveitsissä.

Silloin, kun kansalla ei ole muuta poliittista valtaa kuin johtajien valitseminen, voidaan demokratiaa luonnehtia *minimidemokratiaksi* (mt, 60). Minimidemokratia ja edustuksellinen demokratia eivät ole synonyymeja, mutta ne ovat osittain päällekkäisiä käsitteitä. Edustuksellinen demokratia on minimidemokratiaa silloin, kun kansalaisilla ei ole muita mahdollisuuksia osallistua kuin valita tai vaihtaa edustajat. Edustuksellinen demokratia ei ole minimidemokratiaa silloin, kun kansalaisilla on muitakin osallistumismahdollisuuksia, kuten kansanäänestyksiä, edustajien valitsemisen lisäksi.

Tällöin edustuksellinen demokratia voi olla *osallistuvaa demokratiaa*. Myös suora demokratia on osallistuvaa demokratiaa. Kansan käyttämä valta riippuu pitkälti siitä, mitkä ovat heidän institutionaaliset mahdollisuutensa osallistua päätöksentekoon sekä poliittiseen esityslistaan³, mikä puolestaan määrittää demokratiamuodon.

Demokratialla voi siis olla monia ilmenemismuotoja yhteiskunnassa. Näitä muotoja ja demokratiaa yleensä voidaan perustella ja oikeuttaa eri perustein, joiden pohjalta voidaan erotella erilaisia *normatiivisia demokratiateorioita*, jotka argumentoivat demokratian puolesta. Normatiivisilla demokratiateorioilla on keskenään erilaisia arvoja, joita ne kannattavat. Lisäksi niillä on erilaisia näkemyksiä esimerkiksi siihen, miten ja kuinka paljon kansalaisten tulisi osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. (mt, 15.) Yksi näistä normatiivisista demokratiateorioista on osallistuvan demokratian teoria, jota esittelen seuraavaksi.⁴

2.2 Osallistuvan demokratian teoria

Osallistuvan demokratian teorioiden mukaan demokratiaan kuuluu olennaisesti kansalaisten osallistuminen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Näiden teorioiden tavoitteena on kansalaisten osallistaminen mukaan politiikkaan pelkän vaaleissa äänestämisen lisäksi (Setälä 2003, 103). Osallistuvan demokratian teoria siis kritisoi minimalistista demokratiakäsitystä, jota käsittelem seuraavassa alaluvussa. Osallistuvan demokratian teoria vaatii kansalaisten itsehallintoa, mikä edellyttää, että kansalaiset voivat osallistua päätöksentekoon sekä vaikuttaa poliittiseen esityslistaan. Näiden lisäksi on oltava mahdollista luoda yhtenäinen tahto kansan kesken. (Setälä 2003, 27.)

Osallistuvan demokratian teorioita⁵ on useampia ja ne eroavat toisistaan jonkin verran: ne voivat esimerkiksi perustella kansalaisten osallistumisen tarpeen eri tavoilla. Osallistuvan demokratian teorit yleensä olettavat, että ihminen on sosiaalinen ja poliittinen luonnostaan – ihmiskäsitys on

³ Poliittisella esityslistalla viitataan yhteiskuntaan liittyviin asioihin, joita käsitellään ja joista tehdään päätöksiä.

⁴ Muita normatiivisia demokratiateorioita ovat esimerkiksi kansan tahto -teoriat, minimalistiset demokratiateoriat, poliittisen tasa-arvon teoriat sekä deliberatiiviset teoriat (Setälä 2003, 168–172).

⁵ Muun muassa Benjamin Barber ja Carole Pateman edustavat uudempia osallistuvan demokratian teorioita (Setälä 2003, 104).

olennainen osa yhteiskuntateorioita ja osallistuvan demokratian teorian ihmiskäsitys onkin pohjana teorian ajatukselle, että poliittinen osallistuminen on ehto itsensä toteuttamiselle (Setälä 1998, 151). Vaikka osallistuvan demokratian teorit voivat erota keskenään toisistaan, yhteistä niille on kuitenkin se, että ne haluavat lisätä kansalaisten poliittista osallistumista yhteiskunnassa.

Käytännössä kansalaisten osallistuminen voi tarkoittaa esimerkiksi kansanäänestyksiä, kansalaiskeskusteluja tai kansalaisaloitteita. Kansalaisaloitteet ovat yksi tapa lisätä mahdollisuuksia yhteiskunnallisten ongelmien tai parantamishdotuksien esiin tuomiseen (mt, 169). Organisoitussa kansalaiskeskustelussa tai -paneelissa voidaan esimerkiksi antaa kansalaisille informaatiota jostakin päätettävästä asiasta, jonka jälkeen he keskustelevat siitä ja muodostavat yhteisen mielipiteen asiaan liittyen. Tätä kollektiivista lopputulosta voidaan pitää neuvoa-antavana ohjeena päättäjille, tai vaihtoehtoisesti se voi olla sitova päätös. Kansanäänestyksissä⁶ puolestaan kansalaiset voivat ilmaista tahtonsa ja osallistua poliittiseen päätöksentekoon suoraan äänestämällä päätettävistä asioista. Myös kansanäänestys voi olla joko neuvoa-antava tai sitova. Kansanäänestykset välittömänä vallankäyttönä saattavat olla askel suoraa demokratiaa kohti, mutta niiden ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa suoraa demokratiaa: ne voivat toimia myös lisäyksenä edustuksellisen demokratian järjestelmään (mt, 168). Kansanäänestysten käyttöä voidaan perustella sillä, että ne kertovat enemmistön tahdon (Setälä 2003, 147).⁷

Osallistuvan demokratian teorioiden perusideana on siis lisätä kansalaisten poliittista osallistumista yhteiskunnassa. Tämän vuoksi ne tyypillisesti kritisoivat minimalistista demokratiaa, jossa osallistuminen on vähäistä. Osallistuvan demokratian argumentaatio- tai lähestymistapa on usein juuri vertaileva eli komparatiivinen. Esittelen seuraavaksi minimidemokratiaa ja sen kritiikkiä.

2.3 Minimidemokratia ja sen kritiikki

Osallistuvan demokratian teorit kritisoivat minimalistista demokratiakäsitystä, koska siinä ei anneta kansalaisille tarpeeksi mahdollisuuksia poliittiseen osallistumiseen (Setälä 2003, 104).

⁶ Suomen historiassa on ollut kaksi neuvoa-antavaa kansanäänestystä vuosina 1931 ja 1994.

⁷ Enemmistön tahtoa ja enemmistöpäätöksiä voidaan kuitenkin myös kritisoida: *sosiaalisen valinnan teoria* kritisoi demokratian *enemmistöteorioita*. Jos kansanäänestyksessä on vähintään kolme äänestysvaihtoehtoa ja kolme äänestäjää, on enemmistön tahto merkityksetön. (Setälä 2003, 147.)

Minimidemokratia on siis järjestelmä, jossa valitaan säännöllisesti poliittiset päätöksentekijät ja jossa kansalaisten osallistuminen on käytännössä ainoastaan vaaleissa äänestämistä. Kansalaisilla on minimidemokratiassa valta vaihtaa poliittiset päätöksentekijät, mutta ei valtaa osallistua itse poliittiseen päätöksentekoon. Minimidemokratian demokraattisuus on kilpailevien puolueiden ja edustajien valitsemisessa. Kansalaisilla on tässä järjestelmässä niin pieni rooli, että minimidemokratiaa voidaan kutsua myös elitistiseksi. (mt, 60.) Eliittien kasvava valta on yksi nykydemokratian uhkista. Monia nykyisiä edustuksellisia demokratioita voidaan luonnehtia minimidemokratioiksi.

Minimalistinen demokrateoria pitää vaaleja tärkeimpänä demokraattisena instituutiona. Vaalien tarkoitus on rajata päätöksentekijöiden valtaa antamalla kansalaisille mahdollisuus jättää valitsematta heitä päättäjiksi uudelleen. Tällaista voidaan kutsua retrospektiiviseksi vallaksi. Prospektiivinen valta taas on sitä, että kansalaiset valitsevat päättäjiksi ne ehdokkaat, joita he pitävät parhaina. (mt, 27.) Vaikka retrospektiivinen ja prospektiivinen valta ovat demokratiassa kansan vallan käyttöä, voidaan silti kyseenalaistaa niiden legitimitetti nykyajan demokratian tilassa, jossa äänestysmäärät ovat yleisesti laskeneet. Vallan käyttö jää lopulta vähäiseksi, sillä vaalit pidetään tyypillisesti useiden vuosien välein. Kansalaisilla ei ole valtaa vaikuttaa ajankohtaisten, heitä koskevien päätösten tekoon. Minimidemokratiaa voidaan puolustaa myös sillä perusteella, että valitut päättäjät olisivat pätevämpiä tai kyvykkäämpiä päättämään yhteiskunnallisista asioista kuin niin sanotut tavalliset kansalaiset. Tällaista *tiedollista argumenttia* käytetään usein argumentoitaessa (suoraa) demokratiaa vastaan. Eliittien erityisyys edustuksellisen minimidemokratian perusteena voidaan kuitenkin kyseenalaistaa.

Edustuksellisessa minimidemokratiassa kansalaisten mahdollisuuksia osallistua rajataan merkittävästi. Rajatussa demokratiassa on periaatteessa olemassa demokraattinen järjestelmä, mutta vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksia kuitenkin rajataan (Eskelinen 2019, 65). Osallistuvan demokratian teoria kritisoi myös minimidemokratiaan kuuluvaa edustuksellisuuden periaatetta. Kansalla ei ole todellista valtaa päättää itseään koskevista asioista minimidemokratiassa. Pelkkä päättäjien valitseminen ei juuri muuta sitä yhteiskuntaa, jossa kansalaiset elävät (Eskelinen 2019, 19). Intuitiivisesti ajateltuna ihmisillä tulisi olla paremmat mahdollisuudet vaikuttaa asioihin, jotka vaikuttavat heihin. Voidaan ajatella, että kansalaisten laajempi ja aktiivisempi osallistuminen lisäisi

luottamusta poliittiseen järjestelmään ja tehtyihin päätöksiin, jos niissä ollaan itse osallisena. Luottamus poliittiseen järjestelmään puolestaan vahvistaa sen asemaa.

Seuraavaksi esittelen Jean-Jacques Rousseaut, jonka teoria yleistahdosta ja kansanvallasta loi perustan osallistuvan demokratian teorioille. Rousseau'n teoria demokratiasta toimii tutkielmassani esimerkkinä osallistuvan demokratian teoriasta. Tutkin Rousseau'n teoriaan kuuluvien käsitysten mahdollisuutta perusteiksi osallistuvan demokratian oikeutukseen minimidemokratiaa parempana järjestelmänä.

3. Jean-Jacques Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) oli valistusajan filosofi, jonka tunnetuimmat teokset käsittelevät yhteiskuntaa ja kasvatusta. Rousseau syntyi Geneven kaupunkivaltiossa, mikä vaikutti merkittävästi hänen ajatteluunsa ja teoriaan: hän halusi ihmisten olevan enemmän kansalaisia kuin alamaisia⁸ (Kylmäkoski 2012, 340). Rousseau'n merkittävä teos *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet* (ransk. *Du contrat social ou principes du droit politique*, 1762) käsittelee muun muassa valtion muodostumista, erilaisia hallitusmuotoja sekä niiden sopivuutta erilaisiin valtioihin. Viittaan tässä tutkielmassa *Yhteiskuntasopimuksesta*-teokseen jatkossa vakiintuneella lyhenteellä *CS (Contrat Social)*. Teos voidaan nähdä yhteiskuntakritiikkinä ajan hallintomuotoja kohtaan tai utopistisena teoriana ideaalista valtiosta (Kylmäkoski 2012, 346). *Yhteiskuntasopimuksesta* on yksi yhteiskuntafilosofian klassikoista ja sillä on ollut suuri vaikutus ajatukseen kansansuvereniteetista sekä demokratiasta poliittisena järjestelmänä.

Rousseau luetaan mukaan osallistuvan demokratian teoreetikoihin, koska hänen mukaansa kansan kuuluu osallistua yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätöksentekoon, jotta yleistaho toteutuisi (Setälä 2003, 105). Seuraavaksi esittelen sitä, miksi ihmiset Rousseau'n mukaan siirtyvät luonnontilasta yhteiskuntatilaan ja muodostavat valtion, jonka jälkeen on selkeämpää käsitellä osallistumisen perusteena olevaa yleistahtoa ja yhteistä hyvää.

⁸ Geneve oli tasavaltainen kaupunkivaltio ja Rousseau piti tasavaltaisuuden ajatusta tärkeänä. Hänen mukaansa kaikki valtiot, joita ohjaa yleistaho, ovat tasavaltoja (*CS*, 83). Läheinen käsite tässä kohtaa on myös *republikanismi*, joka tavoittelee sekahallitusmuotoa (Setälä 2003, 20).

3.1 Yhteiskuntasopimus

Yhteiskuntasopimus on Rousseau'n yhteiskuntateorian ydin. Se tehtiin Rousseau'n mukaan silloin, kun ihmiset jakautuivat köyhiin ja rikkaisiin omaisuuden keksimisen jälkeen. Tämän seurauksena luotiin lait, jotka turvasivat omistuksen. Ihmiset siirtyvät yhteiskuntasopimuksen tehdessään yhteiskuntatilaan luonnontilasta. Rousseau ei pitänyt luonnontilaa historiallisena tapahtumana, vaan käytti luonnontilan ajatusta apuna teoriassaan yhteiskunnan ja valtion kehityksestä sekä ihmisluonnon muutoksesta. Rousseau'n käsitys luonnontilasta ja luonnontilan ihmisestä on merkittävä tekijä hänen teoriassaan valtiosta. Rousseau'n mukaan luonnontilan ihminen on onnellinen, lempeä ja myötätuntoinen toista kohtaan sekä luonnostaan hyvä. (Kylmäkoski 2012, 350–352.) Hänen ihmiskäsityksensä eroaa siis muista osallistuvan demokratian teorioista: Rousseau'n mukaan ihminen ei ole luonnostaan sosiaalinen olento, jonka kuuluu elää yhteisössä.

Siirtymä luonnontilasta valtioon tapahtuu monen solmitun sopimuksen kautta. Ensimmäinen sopimuksista on yhteiskuntasopimus, joka on luonut kansan. Se on yhteiskuntaelämän perusta ja sitoo yksilön muihin yksilöihin sekä valtiovaltaan. Lisäksi sopimuksessa määritetään ylin valtiovalta eli suvereniteetti. (Kylmäkoski 2012, 356–358.) Kun ihmiset siirtyvät luonnontilasta yhteiskuntatilaan, he luopuvat monista asioista, kuten luonnollisesta vapaudesta. Yhteiskuntasopimuksessa kansalaiset kuitenkin saavat uusia etuja, kuten kansalaisvapauden ja omistusoikeuden. (CS 58–59.) Mainitut edut ovat kannattavia, minkä takia ihmiset solmivat yhteiskuntasopimuksen ja siirtyvät yhteiskuntatilaan – yhteiskuntasopimus turvaa sopimuksentekijän elämän (CS, 77).

Myös suvereniteetti eli ylin valtiovalta perustuu yhteiskuntasopimukseen (Kylmäkoski 2012, 358). Ylin valtiovalta on lakiasäättävä valta ja se kuuluu kansalle (CS, 108). Kansan on oltava lakien laatija, koska kansalaiset ovat itse lakien alaisia. Jos ihmiset liittoutuvat yhteiskuntatilaan, vain heille kuuluu niiden ehtojen tekeminen, joiden alaisena he elävät. Lait ovat yleistahdon toimeenpanemista, jossa kansa ilmaisee tahtonsa. (CS, 83.) Suvereniteetti kuuluu valtiossa kansalle hallitusmuodosta riippumatta. Yleistahtoa eikä ylintä valtiovaltaa voida luovuttaa (CS, 65).

Rousseaun mukaan valtio perustuu siis sopimukseen. Kellään ihmisellä ei ole toista kohtaan luonnollista käskyvaltaa, joten laillisen käskyvallan perustana ovat sopimukset (CS, 43). Yhteiskuntasopimuksessa ihmiset asettavat itsensä riippuvaiseksi yleistahdosta. Yhteiskuntasopimuksen mukaan ylin valtiovalta voi toimia vain yleistahdon mukaan. Tämän takia ylimmän valtiovallan toimet eivät voi koskea muuta kun yleisiä sekä yhteisiä asioita. Tämä suojaa kansalaisten oikeuksia, koska ylin valtiovalta ei voi tällöin loukata yksityiskansalaisen oikeuksia ilman, että se loukkaa kaikkien oikeuksia. (*Émile*, viides kirja.) Ihmiset tulevat yhteiskuntasopimuksen myötä myös tasa-arvoisiksi (CS, 64). Rousseau tarkoittaa tasa-arvolla yhteiskuntasopimuksessa ja laissa sovittuja samoja oikeuksia ja ehtoja kansalaisten kesken (CS, 75).

Ylin valtiovalta voi toimia vain kansan koolla ollessa, koska ylimmällä valtiovallalla on lakiasäättävä valta ja lait ovat "yleistahdon sitovia ilmaisuja" (CS, 154). Kansalaiset osallistuvat kokouksiin silloin, kun valtio on hyvin ohjattu ja jos kansalaiset eivät koe mielenkiintoa osallistua kokouksiin, kertoo se huonosta hallituksesta, jossa yleistahdo ei pääse valtaan (CS, 160). Yhteiskuntasopimus siis sitoo yksilön muihin yksilöihin ja valtiovaltaan sekä määrittää ylimmän valtiovallan eli suvereniteetin. Tämä sopimus luo kansan ja yhdessä seuraavien sopimusten kanssa valtion. Seuraavaksi käsitellen tarkemmin jo mainittua yleistahtoa sekä yhteistä hyvää.

3.2 Yleistahdo ja yhteinen hyvä

Yleistahdo (ransk. *volonté générale*)⁹ on ylimmän valtiovallan olemus (CS, 161). Rousseaun mukaan yhteiskunnalla on yksi tahdo ja sen tavoitteena on yleinen hyöty, yhteinen hyvinvointi ja kansalaisten säilyminen ja tämä tahdo on aina oikea (CS, 69, 172). On tärkeää erottaa toisistaan kaikkien tahdo, joka tavoittelee yksityisetä, yleistahdosta, joka tavoittelee yhteistä etua (CS, 70). Lisäksi yksityistahdo pyrkii etuoikeuksiin, mutta yleistahdo tasa-arvoisuuteen (CS, 66). Yleistahdo tulee esiin vain kansalaisten osallistuessa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen päätöksentekoon. Yleistahtoa ei voida edustaa, koska edustajat eivät voi edustaa koko kansan tahtoa: vain kansa itse voi ilmaista tahtonsa äänestämällä. Rousseau siis kannattaa kansalaisten suoraa osallistumista.

⁹ "*Volonté générale*" on käsite, jolla 1650-luvun jälkeen viitattiin kansalaisten tahtoon sijoittaa valtion etu oman, yksityisen edun edelle. Tämän koettiin pelastavan valtion. (Kylmäkoski 2012, 358.)

Yleistahdon voima on suuri silloin, kun kansa on keskenään mahdollisimman yksimielinen, mutta jos kansan kesken on kuitenkin riitoja ja erimielisyyksiä eikä yleistahdo ole selkeä, niin se merkitsee Rousseauun mukaan valtion heikkenemistä ja yksityisetujen voittoa (CS, 175). Yleistahdo on aina oikea, mutta kansalaisten tekemät päätökset eivät välttämättä ole (CS, 69). Tämä tarkoittaa sitä, että kansa tahtoo hyvää ja pyrkii siihen, mutta se ei kuitenkaan välttämättä huomaa, mitä todellinen yhteinen hyvä on (CS, 83). Rousseauun mukaan "kaikki tarvitsevat oppaita" (CS, 84). Jotkin päätettävät asiat voidaan siis Rousseauun mukaan jättää asiantuntijoille tai virkamiehille, jos on uhka siitä, että kansalaiset ajattelevat herkemmin yksityistä etua kuin yhteistä hyvää (Setälä 2003, 106).

Jotta yleistahdo on todella yleistahdo, sen täytyy olla yleinen: se ei ole oikea silloin kun se käsittelee tai tavoittelee jotakin yksityistä. Sen täytyy myös lähteä kaikista kansalaisista yhtäläisesti, koska yleistahdoa myös sovelletaan kaikkiin samalla tavalla. Kaikki siis noudattavat samoja ehtoja – tahto tulee yleiseksi yhteisen edun (yhteisen hyvän) voimasta, johon kaikki tähtäävät yhtäläisesti. (CS, 73–74.) Yleistahdon kannalta tärkeää on myös riippumattomuus vallanpitäjistä tai päättäjistä. Kansalaisten tulee tehdä päätökset oman mielipiteensä mukaisesti (CS, 71). Yleistahdon tulisi olla mahdollisimman yksimielinen, jota se ei ole, jos kansalaisilla on toisistaan hyvin poikkeavat arvot. Yleistahdon muodostuminen vaikuttaa hankalalta suurissa, moderneissa ja moniarvoisissa yhteiskunnissa.¹⁰

Yleistahdo saadaan selville äänestämällä. Enemmistöpäätökset (joissakin olosuhteissa) kertovat parhaiten yleistahdon mutta yleistahdo on silti olemassa myös ilman enemmistöpäätöstä (Setälä 2003, 107). Mainittakoon, että enemmistöpäätöksiin ja enemmistön valtaan liittyy tiettyjä ongelmia, kuten vähemmistön huono edustavuus, joita en tässä tarkemmin käsittele. Joillakin yksilöillä voi olla myös yleistahdosta poikkeava tahto (CS, 66). Yleistahdo kuitenkin velvoittaa myös niitä, jotka ovat äänestäneet toisin kuin enemmistö. Tästä hieman lisää luvussa 4.

¹⁰ *Episteemiset populistit*, jotka ovat jatkaneet Rousseauun jalanjäljissä, katsovat, että yleistahdo voidaan luoda julkisen keskustelun avulla, vaikka arvot eroaisivatkin toisistaan (Setälä 2003, 171). Episteemisten populistien mukaan yleistahdon muodostuminen on mahdollista siis myös suurissa yhteisöissä keskustelun avulla.

Kansalaisten osallistumisen eli äänestämisen kautta voidaan määritellä yhteinen hyvä. Rousseau kirjoittaa:

"Jos käydään tutkimaan, mikä on varsinaisesti kaikkien kansalaisten suurin hyvä, se hyvä, jonka tulee olla jokaisen lainlaatuusjärjestelmän tarkoituksena, havaitaan sen supistuvan näihin kahteen tärkeimpään päämäärään: vapautteen ja tasa-arvoisuuteen" (CS 101).

Tämä voidaan tulkita yhteisen hyvän kuvailuksi. Yhteisen hyvän mukaiset päätökset ottavat huomioon vapauden toteutumisen ja tasa-arvoisuuden. Tasa-arvolla tarkoitetaan sitä, että valtaa käytetään vain lain nojalla ja ettei kukaan saa esimerkiksi olla niin rikas, että ostaisi toisen kansalaisen, vaan kaikki ovat samassa arvossa. (CS, 101.)

Rousseauin yleistähtoa on myös kritisoitu. Rousseau on yhdistetty Ranskan vallankumouksen tapahtumiin ja hänet on nähty totalitarismin kannattajana. Esimerkiksi J. L. Talmon yhdistää yleistahdon totalitarisuuteen, ja K. R. Popper näkee Rousseauin suvereenin diktaattorina suvereenin rajoittamattoman vallan takia. Ylimmällä valtiollalla on periaatteessa rajoittamaton valta, mutta Popperin tulkinta ei kuitenkaan ota huomioon sitä, että Rousseauin mukaan kansalaisilla on yksilön suoja, mikä rajoittaa suvereenin "rajoittamatonta valtaa". Lisäksi suvereenin toiminta perustuu sääntöihin, jotka edelleen ovat rajoittavia. Suvereeni voi myös luopua vallasta määrääjäksi, jolloin suvereenin valta ei ole rajaton tai luovuttamaton. Rousseauin teoriaa voidaan tulkita eri tavoilla. Monet argumentit hänen teoriaansa vastaan eivät kuitenkaan ole kestäviä. (Kylmäkoski 2012, 359–361.)

Rousseau pitää siis kansalaisten osallistumista tärkeänä, koska vain silloin voidaan määritellä yleistähtö. Yleistahdon avulla voidaan tehdä yhteisen hyvän mukaisia päätöksiä, jotka tähtäävät kaikkien etuun yksityisen edun sijasta. Vain kansa voi tehdä yhteisen hyvän mukaisia päätöksiä, koska yleistähtöä ei voida edustaa. Vaikuttaisi siltä, että osallistuva demokratia siis tuottaisi parempia päätöksiä kuin minimidemokratia. Seuraavaksi esittelen Rousseauin käsitystä demokratiasta hallitusmuotona.

3.3 Rousseau'n demokratia

Rousseau käsittelee *Yhteiskuntasopimuksesta*-teoksessaan kansanvaltaa (demokratia), ylimysvaltaa (aristokratia) ja yksinvaltaa (monarkia). Nämä ovat erilaisia hallitusmuotoja, joista mikään ei Rousseau'n mukaan sovi yksiselitteisesti kaikkiin valtioihin, eivätkä kaikki hallitusmuodot sovellu kaikille valtioille (CS, 112, 137). Esittelen tässä tutkielman aiheen mukaisesti vain demokratiaa.

Valtiossa tulee Rousseau'n mukaan erottaa toisistaan lakiasäättävä valta ja toimeenpaneva valta. Kuten aiemmin mainittu, lakiasäättävä valta kuuluu kansalle. Toimeenpaneva valta on taas hallituksella. Hallitus voi koostua yhdestä tai useammasta henkilöstä ja se on Rousseau'n mukaan ikään kuin välikappale kansalaisten ja ylimmän valtiovallan välillä. Hallitus toteuttaa lakien toimeenpanon ja sen tehtävänä on myös vapauden säilyttäminen. Valtiovalta antaa hallitukselle käskyjä, jotka se antaa eteenpäin kansalle. Hallituksen tulee siis olla ylimmän valtiovallan palvelija ja se luo myös yhteyden valtion ja ylimmän valtiovallan välille. (CS, 108–109.) Kansanvalta eli demokratia on Rousseau'n mukaan sellainen hallitusmuoto, jossa ylin valtiovalta luovuttaa hallituksen koko kansalle tai vaihtoehtoisesti suurimmalle osalle kansaa. Demokratiassa eli kansanvaltaisessa hallituksessa kansalaisia on enemmän hallitusmiehinä kuin yksityishenkilöinä. (CS, 119.) Rousseau pitää kansanvaltaa jopa liian hyvänä ihmisille: "Jos olisi olemassa jumalten muodostama kansa, niin hallitsisi se itseänsä kansanvaltaisesti. Niin täydellinen hallitus ei sovellu ihmisille" (CS, 124). Hän siis pitää demokratiaa ihanteellisena hallitusmuotona, mikäli valtiossa on tämän järjestelmän toimivuudelle tarvittavat olosuhteet.

Rousseau'n mukaan demokratia edellyttää toimiakseen seuraavia asioita:

- A. Pieni valtio: valtion tulee olla sen kokoinen, että kansa voidaan saada vaivatta koolle.
- B. Tapojen yksinkertaisuus: päätöksiä on helpompi tehdä ilman monimutkaisia ja vaikeita neuvotteluja. Tähän sisältyy arvojen samankaltaisuus.
- C. Tasa-arvo: säätyluokkien sekä varallisuuden tasa-arvoisuus valtiossa.
- D. Ylellisyyden puuttuminen: "sillä ylellisyys on joko rikkauden seuraus tai tekee sen välttämättömäksi; se turmelee samalla kertaa sekä rikkaan että köyhän, edellisen omistamisella ja jälkimmäisen himoitsemisella". (CS, 122–123.)

Demokratia sopii siis parhaiten pieniin, köyhiin (ei-varakkaisiin) ja homogeenisiin yhteisöihin (Setälä 2003, 149). Lisäksi Rousseau mielestä valtiossa ei tulisi olla edustajia eikä myöskään "osayhtymiä", jotta kansalaisten mielipiteet olisivat riippumattomia (CS, 164). Osayhtymillä Rousseau tarkoittaa poliittisen puolueen kaltaista kansalaisten ryhmittymää. Osayhtymät ovat yhteisen edun vastaisia, ne eivät tavoittele yhteistä hyvää (Kylmäkoski 2012, 359). Riippumattomuus on Rousseauin demokratiassa ja yleistahdon ilmenemisessä tärkeää.

Enemmistön valta toimii keinona yksilöiden puolueellisuuden poistamiseen. Universaaleihin¹¹ poliittisiin ongelmiin on Rousseauin mukaan vain yksi oikea ratkaisu, joka on yleistahdon ja yhteisen hyvän mukainen. Rousseauin demokratiassa poliittisiin ongelmiin saadaan vastaukset siis enemmistön vallan kautta. (Setälä 2003, 148.) Tätä voidaan kutsua episteemiseksi käsitykseksi demokratiasta, jonka mukaan on olemassa oikea päätös poliittisiin kysymyksiin. Rousseau eroaa tässä kohtaa muista osallistuvan demokratian teorioista, joiden mukaan osallistuvan demokratian tavoitteena on enemmän julkinen keskustelu (deliberaatio) kuin oikea ratkaisu. Osallistuva demokratia yleisesti siis olettaa fallibilismin, toisin kuin Rousseau. (Setälä 2003, 151.)

Rousseau siis puolustaa suoraa demokratiaa, koska osayhtymät eivät edustajat pysty toteuttamaan yhteistä hyvää tai yleistahtoa (Kylmäkoski 2012, 359). Kansalaisten osallistumisella toteutuu heidän itsehallinto ja näin vapaus, kuten seuraavaksi voimme todeta (Setälä 2003, 103).

4. Vapaus

Vapaus on tärkeä osa Rousseauin teoriaa ja demokratiateorioita yleensä. Demokratian keskeisenä ominaisuutena pidetään vapautta, koska yleensä demokraattisessa järjestelmässä kansalaisilla on enemmän niin yksilöllisiä vapauksia ja oikeuksia kuin myös poliittisia mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan päätöksentekoon verrattuna muihin vaihtoehtoisiiin järjestelmiin. Vapaudesta puhuttaessa on kuitenkin olennaista tarkentaa, mitä käsitteellä tarkoitetaan. Vapaus voidaan määritellä tai ymmärtää monin eri tavoin ja voidaankin puhua vapauden käsitteen tulkinnoista tai vapauskäsitteistä. Tässä tutkielmassa en käsittele vapauden metafysisistä luonnetta, vaan eri

¹¹ Universaalilla tarkoitetaan tässä sellaista asiaa, joka vaikuttaa yhtä lailla koko yhteiskuntaan (Setälä 2003, 148).

käsityksiä siitä, mitä poliittinen vapaus on ja miten ne heijastuvat Rousseauhun ja demokratiaan. Poliittisesta vapaudesta puhuttaessa voidaan tässä kohtaa olettaa ihmisillä olevan vapaa tahto. Kaksi keskeistä käsitettä poliittisesta vapaudesta puhuttaessa ovat negatiivinen ja positiivinen vapaus, joita käsittelen seuraavaksi lyhyesti Isaiah Berlinin avulla. Tästä lähtien viitataan negatiivisella ja positiivisella vapaudella nimenomaan poliittiseen vapauteen.

4.1 Positiivinen ja negatiivinen vapaus

Negatiivinen vapaus tarkoittaa sitä, että ihminen on vapaa silloin, kun kukaan ei estä häntä tekemästä haluamaansa. Mikäli joku muu ihminen tai ihmiset estävät henkilöä saavuttamasta hänen tavoitettaan, ei hän tällöin ole vapaa. Negatiivisen vapauden voidaan ajatella olevan alue, jossa yksilö voi toimia ilman, että muut estävät häntä. Mitä suurempi tämä alue on, sitä laajempi on myös vapaus. Jos tämä vapauden alue supistuu muiden ihmisten toimesta, voidaan katsoa, että henkilö on pakotettu¹² tai jopa orjuutettu. Pelkkä kyvyttömyys toimia ei kuitenkaan ole poliittisen vapauden puuttumista. Negatiivinen poliittinen vapaus on siis sitä, että yksilö voi toimia haluamallaan tavalla ilman ulkoisia rajoitteita. (Berlin 2002, 169–170.) Olennaista on, minkä kokoinen tämän vapauden alueen tulisi olla, eli kuinka paljon mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon yksilöllä yhteiskunnassa on. Asettamalla rajoituksia kansalaisten poliittiseen osallistumiseen, rajoitetaan heidän poliittista vapauttaan.

Positiivinen vapaus on melko laaja käsite, joka voidaan edelleen jakaa eri käsitteisiin. Positiivisen vapauden kannattajat ovat usein sitä mieltä, että negatiivinen vapaus ei riitä: vapauden täytyy olla enemmän kuin vain rajoitusten puuttumista. Positiivinen vapaus karkeasti sanottuna tarkoittaa autonomisuutta (mt, 183). Tässä vapauden muodossa yksilö on riippumaton ulkoisista tekijöistä ja on "itsensä herra" (mt, 178). Ihminen voi tällöin tehdä päätöksiä itsenäisesti ja toimia oman vapaan tahtonsa mukaan ilman esteitä. Yksilö on positiivisesti vapaa, kun hän voi osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Esimerkiksi Antiikin Ateenassa kansalaiset¹³ olivat vapaita

¹² Pakottaminen tarkoittaa sitä, että muut ihmiset tarkoituksellisesti puuttuvat henkilön tekemiseen alueella, jolla hän voisi muuten toimia (Berlin 2002, 169).

¹³ Huom. tällöin esimerkiksi naiset eivät saaneet osallistua poliittiseen päätöksentekoon.

itsehallinnon myötä: he eivät olleet kenenkään orjia, vaan toimivat yhteisössään autonomisina subjekteina ja hoitivat poliittiset velvollisuutensa ilman pakottamista (mt, 33).

Negatiivinen vapaus siis liittyy kysymykseen siitä, kuinka paljon hallitus tai valtio rajoittaa yksilön toimintaa, eli mikä on se alue, jossa yksilöt voivat tehdä jotain ilman estämistä. Positiivinen vapaus puolestaan liittyy kysymykseen siitä, kuka hallitsee yksilöitä: kenellä tai millä on kontrolli ja valta määrätä yksilö tekemään jotakin. (mt, 169, 177.) Negatiivisen ja positiivisen vapauden ero on se, että negatiivisessa mielessä vapaus on sitä, että poliittista osallistumista ei estetä, kun taas positiivinen vapaus edellyttää mahdollisuutta autonomiseen poliittiseen toimintaan. Positiivinen vapaus on siis vapautta *johonkin*, kun taas negatiivinen vapaus on vapautta *jostakin* (mt, 174). Vapauskäsitteiden ero voidaan liittää niiden pohjalla oleviin erilaisiin ihmiskäsityksiin (Lagerspetz 1998, 87). On huomattava, että vapauskäsitteitä on enemmän kuin vain Berlinin negatiivinen ja positiivinen vapaus (Lagerspetz 1998, 88). Seuraavaksi käsitellään Rousseau'n vapauskäsitteitä.

4.2 Rousseau'n vapauskäsitteet

Kansalaisten vapauden toteutuminen on Rousseau'n yhteiskuntateoriassa keskeistä. Ihmiset ovat syntyessään vapaita, eikä muilla kuin heillä itsellään ole oikeutta määrätä heidän vapaudestaan (CS, 44–45). Rousseau erottaa toisistaan luonnollisen vapauden ja kansalaisvapauden käsitteet.¹⁴ Luonnollista vapautta rajoittaa vain yksilön voimat ja ihmisellä ei tätä vapautta ole valtiossa, sillä hän menettää sen yhteiskuntasopimuksessa. Luonnollisen vapauden tilalle syntyy kuitenkin yhteiskuntasopimuksessa kansalaisvapaus, jota rajoittaa vain yleistähtö. Yleistähtö rajoittaa kansalaisvapautta esimerkiksi silloin, kun yksilö äänestää yleistähtöä vastaan, mutta joutuu kuitenkin alistumaan yleistähtöön, koska yleistähtö velvoittaa kaikkia. (CS, 59.)

Rousseau'n mukaan: "Pelkän mieliteon noudattaminen on orjuutta, kun taas sellaisen lain totteleminen, jonka on itselleen säätänyt, on vapautta" (CS, 59). Rousseau'n vapaus siis edellyttää, että kansalaiset voivat säätää itse omat lakinsa. Lain säätäminen taas edellyttää yleistähtöä, eli jokaisen kansalaisen itsenäistä moraalista harkintaa ja osallistumista päätöksentekoon. Tästä

¹⁴ Näiden lisäksi Rousseau esittää siveellisen vapauden käsitteen, jota en tässä tutkielmassa kuitenkaan käsittele.

voidaan päätellä, että Rousseau pitää vapautta autonomiana tai tarkemmin sanottuna moraalisen autonomiana. Rousseau vapauden voi ymmärtää myös muilla tavoilla – hän jättää tulkinnanvaraa melko paljon, sillä ei itse selitä vapauden käsitettä suoraan: "vapaus-sanan filosofinen merkitys ei kuulu tässä selitettäviiini" (CS, 59). Rousseau pitää nähdäkseeni vapautta kuitenkin moraalisen autonomiana, kuten olen edellä päätellyt. Tällöin Rousseau tarkoittama vapaus on positiivista vapautta. Rousseau valtiossa on lakeja, joita kansalaisten tulee noudattaa, mutta lait eivät kuitenkaan rajoita kansalaisen vapautta silloin, kun hän on itse ollut lainsäädännössä osallisena.

Rousseau kirjoittaa valtion ja vapauden suhteellisuudesta seuraavasti: "Ylimmän vallan suhde kasvaa sitä mukaa kuin kansalaisten lukumäärä kasvaa: mistä seuraa, että mitä enemmän valtio suurenee, sitä enemmän vapaus pienenee" (CS, 111). Tämä tarkoittaa siis sitä, että esimerkiksi kansanäänestystilanteessa, jos valtiossa on paljon kansalaisia, niin yhdellä äänellä ei ole niin suurta vaikutusta, kuin asukasluvultaan pienemmässä valtiossa. Tällöin, äänen vaikutuksen määrä vaikuttaa myös vapauden määrään. Suuressa valtiossa kansalaisten vapaus on pienempää ja pienemmässä valtiossa puolestaan suurempaa. Myös tämän takia suoraa tai osallistuvaa demokratiaa voidaan pitää parhaiten soveltuvana pieniin valtioihin.

Kuten aiemmin mainittu, yhteiskunta voi pakottaa yksittäisen kansalaisen tottelemaan yleistähtoa, mikä tarkoittaa periaatteessa sitä, että yksilö pakotetaan olemaan vapaa (CS, 57). Rousseau "vapauteen pakottaminen" on ajoittain ymmärretty totalitarisuutena. Kyse on kuitenkin enemmän yhteiskuntasopimuksesta kuin totalitarisuudesta. Sopimukseen sisältyy niin sanottu vastavuoroisuuden periaate, joka tarkoittaa sitä, että kansalaisen on oltava valmiina asettamaan itsensä yhteiskunnan palvelukseen, jotta hän saa vastapalveluksena etuja yleistahdon toimista. (Kylmäkoski 2012, 359.) Rousseau esittää asian niin, että vapauteen pakottaminen ei ole todellinen ongelma tai ristiriita, koska enemmistöstä poikkeavalla tavalla äänestäneet lopulta aina itse suostuvat yleistähtoon, koska juuri se luo vapauden ja kansalaisuuden (CS, 177–178). Ketään ei siis todella *pakoteta* yleistähtoon, vaan kansalaiset itse *suostuvat* taipumaan yleistähtoon, koska he saavat siitä vastavuoroisesti etuja. Kansalaiset tottelevat itseään totellessaan lakeja, joten ihmiset ovat Rousseau mukaan yhteiskuntatilassa jopa vapaampia kuin he olisivat luonnontilassa (*Émile*, viides kirja). Vapaus on Rousseauilla osallistumista yleistähtoon eli yhteiskunnan toimintaan lainsäätäjänä (Lagerspetz 1998, 93). Vapauden toteutuminen Rousseau valtiossa edellyttää siis osallistuvaa tai suoraa demokratiaa. Seuraavaksi tarkastelen vapauden ja demokratian suhdetta.

4.3 Vapaus ja demokratia

Vapauden toteutumista valtiossa tai tietyssä poliittisessa järjestelmässä pohtiessa kyse on osittain siitä, toteutuuko vapaus lainkaan, mutta olennaista on myös se, kuinka paljon vapautta on. Yksilö voi olla vapaa ensinnäkin vain demokraattisessa yhteisössä: "Koska tulkintamme moraalien ja järjen vaatimuksista voivat erota toisistaan, alistuminen moraalilakiin voi yhteiskunnassa merkitä vain alistumista sellaiseen moraalilain tulkintaan, jonka yhteisön jäsenet yhteisesti hyväksyvät" (Lagerspetz 1998, 93). Vapauden määrä on suurempi joissakin demokratian muodoissa kuin toisissa, riippuen tietysti siitä, millaisesta vapaudesta puhutaan. Jos vapautta pidetään itseisarvona, voidaan myös vapauden mahdollisimman suurta toteutumista yhteiskunnassa pitää ihanteellisena tavoitteena, ja näin myös pitää vapauden määrää tietyn demokratiamuodon oikeuttamisperusteena.

Demokratiaa tarkasteltaessa eri vapauskäsitteet vaikuttaisivat sopivan eri demokratian muotoihin. On mahdollista ajatella koko kansaa subjektina, jolloin voidaan sanoa, että kansa on positiivisesti vapaa silloin, kun sillä on institutionaaliset mahdollisuudet käyttää valtaa ja tehdä kollektiivisia päätöksiä. Tässä mielessä kansan positiivinen vapaus vaatii sen aktiivista osallistumista sekä poliittisen esityslistan laatimiseen että päätöksentekoon, mikä taas vaatii osallistuvaa demokratiaa. Minimidemokratiassa osallistumismahdollisuuksia ei vaaleissa äänestämisen lisäksi ole, eli kansa ei ole positiivisessa mielessä vapaa. Minimalistisessa demokratiassa kansalaiset ovat kuitenkin vapaita negatiivisen vapauden muodossa.

Osallistuvan demokratian teoriat yleisesti kritisoivat edustuksellisuuden periaatetta. Myös Rousseau paheksuu edustuksellisuutta, koska se ei jätä kansalle lainkaan päätösvaltaa eli vapautta: "Hetimitä kun joku kansa valitsee edustajia, ei se ole enää vapaa, ei sitä ole enää olemassa" (CS, 164). Moraalinen autonomia eli vapaus katoaa edustuksellisuuden myötä, jos kansalaiset luovuttavat kaiken valtansa edustajille (CS, 164). Mitä enemmän mahdollisuuksia kansalaisilla on osallistua, sitä vapaampia (positiivisessa mielessä) he ovat. Kun vapaus käsitetään moraalisenä autonomiana, kansa on minimidemokratiassa siis vapaa ainoastaan silloin, kun he valitsevat hallituksen tai parlamentin jäseniä, eli esimerkiksi kerran neljässä vuodessa. Minimidemokratian demokraattisuus on edustajien valitsemisessa, ja tämä ei nähdäkseni täytä positiivisen vapauden ehtoja, koska siinä osallistuminen on minimaalista ja harvoin toteutuvaa. Jos siis käsitämme vapauden Rousseauun tapaan positiiviseksi

vapaudeksi, moraaliseksi autonomiaksi, näyttäisi osallistuva demokratia toteuttavan kansalaisten poliittisen vapauden paremmin kuin minimidemokratia.

On huomattava, että demokratia voi olla myös yhdistelmä positiivista ja negatiivista vapautta. Negatiivisen vapauden käsitettä tarvitaan, jotta voidaan käsittää positiivisen vapauden käsite. Positiivinen vapaus, myös Rousseau'n vapaus, edellyttää esteiden puuttumista eli negatiivista vapautta. Jos halutaan selvittää, mitä "vapaus toimia oikein" eli positiivinen vapaus on, on ensin selvitettävä, mitä vapaus toimia yleensä tarkoittaa. Negatiivinen vapaus on siis *käsitteellisesti* ensisijainen positiiviseen vapauteen verrattuna. *Normatiivisesti* negatiivinen vapaus ei kuitenkaan ole riittävä. (Lagerspetz 1998, 100.)

5. Osallistuvan demokratian oikeutus

Koska olen tässä tutkielmassa käsitellyt normatiivista demokratiateoriaa, on aiheellista esittää eksplisiittisesti osallistuvan demokratian oikeutusperusteet. Demokratia voidaan oikeuttaa esimerkiksi niin, että ensin "määritellään kriteerit, joilla parhaat tai oikeat yhteiskunnalliset olosuhteet voidaan tunnistaa" ja sitten "esitetään argumentti siitä, miten, miksi ja millä ehdoilla demokratia on paras menettelytapa parhaiden tai oikeiden yhteiskunnallisten olosuhteiden saavuttamiseksi" (Setälä 2003, 13).

Osallistuva demokratia voidaan siis oikeuttaa Rousseau'n yleistahdon ja vapauden avulla seuraavasti:

1. Yleistahdon avulla voidaan tunnistaa parhaat yhteiskunnalliset olosuhteet, koska yleistaho pyrkii kohti yhteistä hyvää eli kaikkien kansalaisten hyvinvointia.
2. Yleistaho voidaan saavuttaa vain silloin, kun koko kansa osallistuu päätöksentekoon.
3. Vapaus moraalisenä autonomiana toteutuu vain silloin, kun koko kansa osallistuu päätöksentekoon ja toteuttaa itsenäistä moraalista harkintaa.
4. Osallistuvassa demokratiassa koko kansalla on enemmän mahdollisuuksia osallistua poliittiseen päätöksentekoon kuin minimidemokratiassa.

Siis: Osallistuva demokratia tuottaa paremmat yhteiskunnalliset olosuhteet kuin minimidemokratia.

Minimidemokratiassa kansan valta ilmenee edustajien valitsemisessa, eikä poliittisia päätöksiä tehdä yleistahdon avulla. Edustajia valittaessa ajatellaan usein yksityisetä yhteisen hyvän sijaan. Minimidemokratiassa ei siis tehdä yhteisen hyvän mukaisia poliittisia päätöksiä, koska yleistahtoa ei voida edustaa. Lisäksi, jos ajattelemme vapauden olevan positiivista vapautta, kansalaisten moraalista autonomiaa, ei myöskään vapaus toteudu minimidemokratiassa. Nähdäkseni osallistuva demokratia voidaan siis oikeuttaa parempana järjestelmänä kuin nyky-yhteiskunnissa laajasti käytössä oleva minimidemokratia osoittamalla osallistuvan demokratian tuottavan sekä parempia päätöksiä yleistahdon avulla, että laajempaa poliittista vapautta moraalista autonomiaa harjoittamalla. Osallistuvan demokratian teoria kritisoi minimalistista demokratiakäsitystä, minkä takia argumentaatio ja oikeutus on luonteeltaan komparatiivinen. Jotta yhteiskunnassa tehtäisiin yhteisen hyvän mukaisia päätöksiä ja kansalaiset olisivat mahdollisimman vapaita, tarvitaan yleistahtoa, eli osallistuvaa demokratiaa. Rousseau'n käsitys yleistahdosta ja vapaudesta vaikuttaisivat siis toimivan oikeutusperusteina osallistuvan demokratian paremmuuteen minimidemokratiaan nähden.

6. Lopuksi

Tarkoitus tässä tutkielmassa oli tutkia mahdollisuutta oikeuttaa osallistuva demokratia minimidemokratiaa paremmaksi järjestelmäksi Jean-Jacques Rousseau'n yleistahdon käsitteen ja hänen vapauskäsitteensä avulla. Aloitin esittelemällä demokratian eri muotoja, osallistuvan demokratian teoriaa yleisesti sekä minimidemokratiaa ja sen kritiikkiä. Esittelin seuraavaksi Rousseau'n teoriaa esimerkkinä osallistuvan demokratian teoriasta. Käsittelin lyhyesti yhteiskuntasopimusta, jossa kansalle määrätään suvereniteetti. Lisäksi esittelin yleistahtoa ja yhteistä hyvää, jotka osoittautuvat osallistuvan demokratian oikeutuksessa tärkeiksi käsitteiksi. Yleistahto voidaan saavuttaa vain koko kansan kesken, ja se tähtää aina yhteiseen hyvään. Rousseau'n mukaan demokratia on paras mahdollinen hallintomuoto, jos voidaan saavuttaa sille sopivat olosuhteet valtiossa. Käsittelin myös vapautta, sillä se kuuluu olennaisesti Rousseau'n ajatteluun ja ylipäättään demokratiaan. Esittelin negatiivisen ja positiivisen vapauden käsitteet ja

totesin, että Rousseau'n vapauskäsitelmä on moraalista autonomiaa eli positiivista vapautta, joka voi toteutua vain osallistuvassa demokratiassa, jossa kansalaisilla on mahdollisuudet osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Pyrin oikeuttamaan osallistuvan demokratian sillä perusteella, että Rousseau'n kuvailema yleistaho tuottaa parempia päätöksiä sekä laajempaa vapautta. Yleistaho ja vapaus voivat toteutua vain silloin, kun kansa osallistuu poliittiseen päätöksentekoon. Edustuksellisessa minimidemokratiassa näin ei ole. Osallistuvaa demokratiaa siis tarvitaan, jos tavoitteena ovat paremmat yhteiskunnalliset olot. Nähdäkseni vastaus tutkimuskysymykseeni on siis kyllä: osallistuva demokratia voidaan oikeuttaa minimidemokratiaa parempana järjestelmänä Rousseau'n yleistahdon ja vapauskäsitelmän perusteella. Tämä oikeutus on olennaista, koska kansalaisten laajempi poliittinen osallistuminen voi olla keino vahvistaa demokratiaa hallintomuotona. Demokratian vahvistaminen ja uudistaminen on tarpeen, sillä se kohtaa nyky-yhteiskunnissa monia eri uhkia.

Lopuksi, osallistuva demokratia ei tarkoita, että edustuksellisen demokratian tulisi välttämättä muuttua suoraksi demokratiaksi. Tavoitteena on muuttaa minimalistista demokratiaa muotoon, jossa kansalaisilla on enemmän mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon. Kuten olen todennut, kansalaisten osallistuminen voi parantaa päätöksiä, lisätä vapautta ja näin vahvistaa demokratiaa järjestelmänä. Kansalaiset tarvitsevat sekä mahdollisuuksia poliittiseen osallistumiseen että motivaatiota siihen. Kansalaisten osallistaminen vaatii siis institutionaalisia muutoksia ja laajempaa poliittisen kulttuurin muutosta osallistumisen lisäämiseksi. Osallistuvaan demokratiaan liittyy luonnollisesti myös ongelmia, joita voisi jatkossa esittää ja selvittää. Lisäksi olisi syytä tutkia osallistuvan demokratian toteutuksen mahdollisuuksia ja esteitä nyky-yhteiskunnissa.

Lähteet

Berlin, Isaiah. (2002). *Liberty*. Oxford University Press. Edited by Henry Hardy.

Eskelinen, Teppo. (2019). *Demokratia utopiana & sen vastavoimat*. Vastapaino, Tampere.

International IDEA. (2021). *The Global State of Democracy 2021: Building Resilience in a Pandemic Era*. <https://www.idea.int/gsod/>

Kylmäkoski, Merja. (2012). "Jean-Jacques Rousseau." Teoksessa *Klassiset poliittiset ajattelijat*, toim. Petri Koikkalainen ja Paul-Erik Korvela. Vastapaino, Tampere. 340–364.

Lagerspetz, Eerik. (1998). "Seitsemän vapauskäsitystä: Isaiah Berlinin 'positiivisen' ja 'negatiivisen' vapauden kritiikki." *Politiikka: Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu* 40:2, s. 87–104.

Levitsky, Steven & Ziblatt, Daniel. (2018). *How democracies die*. Crown Publishing, New York.

Rousseau, Jean-Jacques. (*Émile*; 1762/2014). *Émile eli Kasvatuksesta*. Suom. Jalmari Hahl. Project Gutenberg. Alkuteos *Émile, ou De l'éducation*.

Rousseau, Jean-Jacques. (*CS*; 1762/1997). *Yhteiskuntasopimuksesta eli valtio-oikeuden johtavat aatteet*. Suom. J. V. Lehtonen. 3. Painos. Karisto, Hämeenlinna. Alkuteos *Du Contrat Social ou principes du droit politique*.

Setälä, Maija. (1998). "Referendum, Agenda-setting and Models of Democracy". *Finnish Yearbook of Political Thought* 2 (1): 147–74.

Setälä, Maija. (2003). *Demokratian arvo: Teoriat, käytännöt ja mahdollisuudet*. Gaudeamus, Helsinki.